

KLAUS SCHEEL

A német háborús propaganda Délkelet-Európa megszállt országaiban

Alapok és célok

Arthur Seyss-Inquart, Ausztria birodalmi helytartója és a Hitler-kormány minisztere, 1939. január 23-án egy, a birodalmi Hadügyminisztériumban tartott beszédében ezt nyilatkozta: „A birodalom délkeleti irányban való kiterjesztése, politikailag nézve, Nagynémetország megteremtését jelenti. De egyben azt is jelenti, hogy szélesre tárjuk a délkelet felé nyíló kaput, és ha német népünk számára keressük a befolyásolási lehetőségeket kelet felé, akkor ez a kapu most nyitva van. A Duna térségében most olyanok a viszonyok, hogy a politikai erők és kezdeményezések összjátéka a mögöttük álló katonai hatalmi eszközökkel, szinte kínálja a bizonyosságot, hogy ebből a térségből göngyölítsük fel az összes keleti kérdést . . . Igénybe vesszük a vezetést.”¹ Körülbelül ugyanebben az időben Hitler, egy tiszték előtt tartott belső beszédében, a fasiszta háborús célprogramot a következő rövid képletben ábrázolta: „a) Uralom Európában, b) Világuralom évszázadokra”.² Délkelet-Európa fontos súlypontja volt a fasiszta német imperializmus expanziós törekvéseinek. „Európa újrendezésének” célja, a földrész feletti uralom megszerzése, amelynek magját a Szovjetunió megsemmisítése képezte, magában foglalta a dunai és balkáni országok bekebelezését is a hatalmi szférába. A Délkelet-Európa és folytatásaként a Közel-Kelet elleni támadási irány már a 20. század kezdete óta szilárd helyet foglalt el a német imperializmus expanziós és háborús célprogramjai között.³ A német konzern urak, bankárok, a tábornoki kar, reakciós politikusok és publicisták megfontolásaiban mindig fontos szerepet játszott, hogyan lehet hasznosítani ezt a földrajzi térséget — értékes ásványi kincseivel, mezőgazdasági és ipari potenciáljával, munkaerőhadával és előnyös stratégiai fekvésével — felvonulási területként Kelet-Európa, a Közel-Kelet és a földközi-tengeri országok ellen. A háborús céltervek fejlődését és a gazdasági, politikai és katonai célok érvényesítésére tett kísérleteket a marxista történet-

¹ *Weltherrschaft im Visier*. Dokumente zu den Europa- und Weltherrschaftsplänen des deutschen Imperialismus von der Jahrhundertwende bis Mai 1945. Hrsg. u. eingel. von Wolfgang Schumann u. Ludwig Nestler unter Mitarbeit von Willibald Gutsche u. Wolfgang Ruge, Berlin, 1975. 252, 99. 12. dok.

² *Helmuth Groscurth*: Tagebücher eines Abwehroffiziers 1938–1940. Hrsg. von Helmut Krausnick u. Harold S. Deutsch unter Mitarbeit von Hildegard von Kotze, Stuttgart, 1970. 166. s. köv.

³ Vö. pl. *Deutschland im ersten Weltkrieg*, Hrsg. unter Leitung von Fritz Klein, 1–3. k., Berlin, 1970/71; *Lothar Rathmann*: Stossrichtung Nahost 1914–1918. Zur Expansionspolitik des deutschen Imperialismus im ersten Weltkrieg, Berlin, 1963; *Deutschland im zweiten Weltkrieg*, szerzői kollektíva Wolfgang Schumann és Gerhart Hass, 1. k., 2. kiadás, Berlin, 1974; 2. k., Berlin 1975. (továbbiakban DZWK).

kutatás már többször vizsgálta és ábrázolta.⁴ Míg ezeknek a szempontoknak joggal szenteltek az elmúlt években különleges figyelmet, mert itt alapokat és hajtóerőket lehet felfedni, a náci propaganda bevetésének kérdésével, amely külpolitikai fegyver volt a délkelet-európai államok ellen, csak kevés speciális munkában foglalkoznak közvetlenül, és más publikációkban többnyire csak mellesleg tárgyalják.⁵ Ha a következő cikkben tömör áttekintést adunk, és néhány kérdésre részletesen is rátérünk, akkor ehhez el kell magyaráznunk, hogy a sokrétű és bonyolult tematikát itt nem tudjuk olyan átfogóan tárgyalni, mint az szükséges lenne.⁶ A hitleri fasizmus politikai-ideológiai hatása Délkelet-Európa népeire széles skálán mozgott, és több súlypont vált felismerhetővé. A tömegek demagóg félvezetésénél a náci propaganda célja elsősorban a német imperializmus befolyásának erősítése volt, hogy ebből előnyöket tudjon húzni háborúja számára. Ennek a propagandatevékenységnek a következők voltak a súlypontjai:

– a forradalmi és haladó erők befolyásának visszaszorítása masszív hajszával a Szovjetunió és a kommunista pártok ellen; melynek során bomlasztani akarták az antifasiszta harci szellemet, és el akarták szigetelni az illető országok tudatos élcsapatát a tömegektől;

– ellentétek szítása Délkelet-Európa különböző nemzetei között, hogy az „Oszd meg őket és uralkodj” mottója alapján kijátsszák az országokat egymás ellen, és maguknak az egyiket a másik rovására csatlósnak nyerjék meg;

– a német kisebbségek masszív befolyásolása és különösen a náci csoportosulások támogatása;

⁴ Néhány példa a számos NDK-beli publikációból: *Griff nach Südosteuropa. Neue Dokumente über die Politik des deutschen Imperialismus und Militarismus gegenüber Südosteuropa im zweiten Weltkrieg.* Hrsg. von Wolfgang Schumann, Berlin, 1973; *Ernstgert Kalbe: Antifaschistischer Widerstand und volksdemokratische Revolution in Südosteuropa. Das Hinüberwachsen des Widerstandskampfes gegen den Faschismus in die Volksrevolution (1941–1944/45)*, Berlin, 1974, különösen 1. fej. 25. s. köv.; *DZWK*, 1. és 2. k.; *Konzept für die "Neuordnung" der Welt.* Die Kriegsziele des faschistischen deutschen Imperialismus im zweiten Weltkrieg. Szerzői kollektíva, Wolfgang Schumann vezetésével, Berlin, 1977. További bibliográfiai adatok in: *Wolfgang Schumann–Anke Wappler: Literatur in der DDR über die Länder Südosteuropas während des zweiten Weltkrieges.* In: Bulletin des Arbeitskreises "Zweiter Weltkrieg" (röv. Bulletin), 1973./1., 5. s. köv.

⁵ Vö. pl.: *Stefan Baar: Die Jugoslawien-Politik des faschistischen deutschen Imperialismus in der Zeit von 1935 bis zum 6. April 1941.* Phil. diss., Leipzig, 1968; *Peter Kircheisen: Der Rundfunk als Mittel der aggressiven Aussenpolitik des faschistischen deutschen Imperialismus.* In: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft (röv. ZfG), H. 6/1966, 933. s. köv.; *Erich Siebert: Die Rolle der Kultur- und Wissenschaftspolitik bei der Expansion des deutschen Imperialismus nach Bulgarien, Jugoslawien, Rumänien und Ungarn in den Jahren 1938–1944,* Phil. diss., Humboldt-Universität zu Berlin, 1971; *Enzo Colotti: Wirtschaftliche Eroberung und staatliche Zersplitterung – Voraussetzungen und Folgen des faschistischen Überfalls auf Jugoslawien.* In: Bulletin, 1973/3. sz., 62. s. köv.; *Wolfgang Schlickert: Die „Deutsche Akademie“.* Die „Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und Pflege des Deutschtums (Deutsche Akademie). In: Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte, 20. k. (új sorozatban 5. k.), Berlin, 1977, 43. s. köv.

⁶ Nem tudjuk e helyen tárgyalni a kollaborációs politikát és azt a propagandisztikus segítséget, amely a csatlóskormányoktól és a fasiszta mozgalmaktól érkezett. Hasonlóképpen ismernek kell feltételeznünk a délkelet-európai politikai és katonai fejlődési folyamatokat, a német és az olasz fasizmus imperialista versengését a Balkánon, amely a propaganda területére is kihatott, valamint az ellentétes tényezők hatását, elsősorban az antifasiszta felvilágosító munka segítségével, amelyet a kommunista pártok vezettek.

- a fasiszta mozgalmak támogatása a dunai és balkáni országokban;
- bizalmat ébreszteni a hitleri Németország iránt, a fasiszta tömb dicsőítése és hadviselésének istenítése – mindent a győzelem elérésére irányítva.

De minél inkább kibontakozni látszott a háborús fordulat és a fasiszta Németország veresége, annál intenzívebben propagálták a közös „kitartás” állítólagos szükség-szerűségét, egyre hangosabbak lettek a felhívások a német hadvezetés támogatására és megsegítésére, és annál élesebb lett a szovjetellenes hajsza, a Hitler-ellenes koalíció támadása és a balkáni országok antifasiszta ellenállóinak és partizánjainak rágalmozgása.

A náci propagandának mindig megvolt a helye a katonai, gazdasági és politikai rendelkezések mellett – segítette előkészítésüket, elkísérte és támogatta őket – megpróbált tökéletessé kovácsolni belőlük. Természetesen voltak jelentős különbségek a mindenkorai stratégiai és taktikai feltételeknek és célkitűzéseknek megfelelően, ha pl. arról volt szó, hogy megnyerjenek egy szövetségest, vagy szorosan magukhoz láncolják, vagy ha egy agresszió előkészítése és azután végrehajtása során egy kiválasztott áldozatot akartak szétbomlasztani vagy gyengíteni, illetve támogatni akartak egy kiépített megszálló rendszert.

Hitler már 1925-ben, a „Mein Kampf” „Háborús propaganda” című fejezetében azt írta, hogy a propaganda formáját „célszerű” úgy megválasztani, hogy hozzájáruljon a cél eléréséhez. Háborúban ez azt jelenti, hogy mindennek elsősorban a győzelemre kell irányulnia, és ezért a propagandát nem a humanizmus és szépség szempontjai szerint kell megítélni. Hitler így írt: „A legszörnyűbb fegyverek akkor voltak humánusak, amikor a gyorsabb győzelem feltételei voltak...”, és a propaganda olyan fegyver „... amely valóban rettenetes jó ismerője kezében”.⁷ Hitler a háborús propagandának az első világháborúban való bevetéséből egy sor következtetést vont le. Abból, amit annak idején a „Mein Kampf”-ban történelmi szemléldések köntösében az ellenség befeketésének szerepéről, a háborús felelősség elleplezéséről, hazugságok bevetéséről, tények és összefüggések hajdani, saját előnyre való értelmezéséről és a tömeghatásosságra való törekvésről lefektetett, sok mindent gyakoroltak a második világháborúban – nagyobb dimenziókban, a rendkívüli mértékben továbbfejlesztett technika – rádió, sajtó és film – kihasználásával, a polgári pszichológia felismeréseinek segítségével, a tudomány és a művészet humanista hagyományaival való visszaéléssel, az összes társadalmi életszféra bevonásával és átfogó terrortal a közvélemény felett. A nácik hajdan „szellemi hadviselésnek” nevezték,⁸ mi ma a „pszichológiai hadviselés” fogalmát használjuk,⁹ arra a hitleri fasizmus által kifejlesztett fegyverre, amellyel a második világháború előkészítésekor

⁷ *Adolf Hitler*; *Mein Kampf*. 107–111. kiadás. München, 1934, 196.

⁸ A hitleri fasiszták nézeteihez a propaganda szerepéről az előkészített háborúban általánosságban ld.: *Gerhard Förster*; *Totaler Krieg und Blitzkrieg. Die Theorie des totalen Krieges und des Blitzkrieges in der Militärdoktrin des faschistischen Deutschland am Vorabend des zweiten Weltkrieges*. Berlin, 1967. 164. s. köv. *Albert Blau*: *Geistige Kriegführung*, Postdam, 1937. Göbbels benutzte zum Beispiel den Begriff in seinem Leitartikel „Über die geistige Kriegführung”. In: „Das Reich”. 9. sz. 1941. III. 2.

⁹ Vö. *Paul M. A. Linebarger*: *Schlachten ohne Tote. Psychological Warfare*, Berlin/Frankfurt a. M. 1960; aus marxistischer Sicht; *Gerhard Zazworka*: *Psychologische Kriegführung. Eine Darlegung ihrer Organisation, ihrer Mittel und Methoden*. 2. kiadás, Berlin 1962; *I. A. Zeleznyov*: *Krieg und ideologischer Kampf*. 2. Auflage, Berlin, 1977.

megkezdtek az „5. hadosztály” színrevitelét. Ennek az volt a feladata, hogy demoralizálja az általa ellenségnek tartott erőket, a lakosságot céltudatosan ideológiailag-politikailag manipulálja, és demagóg módon rokonszenvet szerezzen Nécinémetországnak, aminél ezt mindig az összstratégia és a politikai, gazdasági és katonai rendelkezések összességében kell nézni.

A későbbi délkelet-európai háborús bevetés első alapjait nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is az NSDAP korai történetének éveiben teremtették meg. Az „Európa minden németjének egyesítésére” irányuló törekvés¹⁰ például arra szolgált, hogy mozgósítsák a német kisebbségeket. Hitler 1923-ban egy alkalmat arra is felhasznált, hogy egy beszéd alatt egy szerbellenes anekdotával keltsen hangulatot.¹¹ Tekintettel a későbbre tervezett bekebelezésekre, a „Mein Kampf”-ban többször megismételte, hogy szükséges egy „ütőképes kard”, és úgy vélekedett: „Ezt a kardot megkovácsolni egy nép belpolitikai vezetésének feladata, a kovácsmunka biztosítása és fegyvertársak keresése a külpolitikáé.”¹² A gazdasági kapcsolatok, valamint a politikai, különösen a kultúrpolitikai befolyásolás erősítésének folyamata, amely a weimari köztársaság utolsó éveiben kezdődött, a fasiszta diktatúra megteremtése után tovább folytatódott, és előkészítette a talajt Magyarország, Románia és Bulgária hozzákötéséhez a hitleri Németországhoz. A propaganda beszűrődése, amelyet céltudatosan, minden rendelkezésre álló eszközzel erőltettek, úttörőként hatott. 1935-ben, abban az időben, amikor a Birodalmi Védelmi Tanács keretében a náci rezsim már konkrét rendelkezéseket fogantatosított a háború esetén alkalmazandó propagandára,¹³ a „Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztérium” – rövidítve többnyire Propagandaminisztériumnak nevezték – felvetette a görög, szerb, bolgár és román rádióadások bevezetését. Ezeknek elsősorban a Moszkvai Rádió ellen kellett irányulniuk, de ugyanakkor a kellemetlen olasz versenytárs, a bari adó lehetőségeit is korlátozniuk. Javasolták, hogy a Német Rövidhullámú Adó mellett elsősorban a müncheni és breslaui adókat vessék be, „amelyeket a balkáni országokban különösen jól lehet hallani”.¹⁴

A „Munka az illető országba” című kidolgozás, amely a Propagandaminisztériumban járt körbe, címszavakban foglalta össze a propagandaháború programját:

1. Felderítés. a) Az ellenünk irányuló propaganda. b) Ellentétek a lakossági csoportok között. c) Felderítési helyek: lektorátus, lehallgatási szervezet, a Reichswehr, a követségek megbízottai, sajtó- és katonai attasék, újságtudósítók, bizalmi emberek az országban . . .

¹⁰ *Adolf Hitlers Reden*. Hrsg. Ernst Böpplé, 2. kiadás, München, 1933. 40.; 1923. IV. 10-i beszéd.

¹¹ Uo. 84. s. köv. 1923. IX. 5-i beszéd.

¹² *Hitler, Mein Kampf*. 689.

¹³ *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof*. Nürnberg, 1945. november 14. – 1946. október 1. (röv. *IMG*), 36. k., Nürnberg, 1949, 410. s. köv., Dok. 405-EC; vö. még: *Klaus Scheel: Der Aufbau der faschistischen PK-Einheiten vor dem zweiten Weltkrieg*. In: *Zeitschrift für Militärgeschichte* (röv. *MG*), H. 4/1965, 446. s. köv.

¹⁴ *Zentrales Staatsarchiv Potsdam* (röv. *ZStA Potsdam*), Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda (röv. *RMVuP*), Nr. 645, B1.1; A Propagandaminisztérium VII. osztálya a III. osztály vezetőjének 1935. IX. 10-én. Tárgy: „Rádiós adások a balkáni népek nyelvein”.

2. A propaganda tartalma.

Egy elkövetkezendő háborúban mindenestre a zsidó lesz a propagandaellen-ség . . . a) Zsidóellenes felvilágosítás . . . b) Pozitív felvilágosítás a nemzetsocialista világ-nézetéről . . . c) Ellentétek a néptörzsek között.

3. Azok a csoportok, amelyekkel dolgozni kell.

a) Azok a helyek, amelyek innen az egyes népcsoportok vezetőivel dolgoznak együtt . . . b) Azok a helyek, melyekkel a hadsereg dolgozik. c) Az irredenta-csoportok. d) A németek”.¹⁵

Ezekben az előzetes megfontolásokban a saját rádióknak, a sajtószerveknek és a filmnek szánt feladatok mellett már olyan harci rendelkezéseket is megállapítottak, mint „az ellenséges adók kikapcsolása”, „röplapok ledobása”, „újságok ledobása és csempé-zése”. Az 1938-ban megalakított Wehrmacht-propagandaszázadok, amelyeket először októberben vetettek be Csehszlovákiában, egyik feladatmeghatározása így hangzott: „Az ellenséges propaganda röplapok ledobásán és lelövésén és hangosbeszélőkön keresztül történik.”¹⁶ Amíg előrehaladtak az általános propaganda-előkészületek háború esetére, és már a gyakorlatban is „kipróbálták” őket, addig a balkáni országok lakosságának szellemi diverziója teljes gözzel haladt a német kulturális propagandán keresztül. Egy Göbbelsnek szánt emlékeztetőben leszögezték: „A német kulturális propaganda feladata külföldön a német szellemi kincs megértésében és érvényesítésében, elsősorban a német nyelv és irodalom segítségével, valamint az ellenséges áramlatok megszüntetésében áll, azzal a céllal, hogy támogassák és megszilárdítsák saját állami befolyásukat és hatalmi terü-letüket.” Általánosan azt tartották: „Mivel a kulturális propagandának idegen népek élet-és világfelfogására kell hatnia, és meg kell nyerni annak közvéleményét, megfelelő békés kifejezési eszközöket használ. Kezelése feltételezi az idegen psziché jó ismeretét, követeli a behatolást az uralkodó közvéleménybe és annak vezetésébe . . .”¹⁷ A kulturális és tudományos kapcsolatok leple alatt céltudatosan gyűjtöttek információkat, személyekről és intézményekről szedtek össze ismereteket, ügynököket dobtak át, és elsősorban a fasiszta „kulturát” propagálták. A kulturális propaganda által terjesztett tézisek fesz-távolsága Délkelet-Európa népeinek eltérítésétől nemzeti és szociális érdekeiktől, egy a hitleri Németországban kívánt szellemben kialakított „ellenségkép” felépítésétől, a dél-kelet-európai országok és Nácinémetország állítólagos érdekegyenlőségének hang-súlyozásától, a német kisebbségek múltbeli és jelenkori szerepének kiemelésétől egészen a Habsburg-monarchia „kulturális alkotó” teljesítményeinek dicséretéig terjedt.¹⁸ Első-sorban a rádión, a sajtón, a filmen és az irodalmon, de a Goethe-intézetek és más német vezetés alatt álló szervezetek tevékenységén keresztül és a különböző államközi társaságok és német konszernek útján terjesztették ezeket a téziseket. Ha a második világháború kirobbanása előtt a külföldre szóló német propaganda megrendezése a Propaganda-

¹⁵ Uo. RMVuP, Nr. 856. B1. 3 s köv., nem számozott és datálatlan kidolgozás (valószínűleg 1935 márciusából).

¹⁶ Uo. RMVuP, Nr. 876. B1. 70; A Führer helyettese vezérkarának mozgósítási osztály. 1939. III. 10.

¹⁷ Státního ustredujního archivu v Praze. Urad risskeho protektora. Kart. 1142; Denkschrift von Dr. Wilhelm Riedner (München) „Die Propaganda-Aufgabe der deutschen Auslandsbibliotheken”. 1939. V. 3-án.

¹⁸ Részletesen l. ehhez: E. Siebert, 100. s köv.

minisztérium, a Külügyminisztérium és az NSDAP-vezetése (külföldi szervezet, Külpolitikai Hivatal stb.) kezében volt, akkor a Lengyelország elleni agresszió előkészítési szakaszában az a döntés született, hogy a Külügyminisztérium egyedül vegye át a külföldre szóló propaganda irányítását.¹⁹ Hitler egy szeptember 8-i rendeletben erősítette meg a Külügyminisztérium illetékességét,²⁰ ami a későbbiekben nem akadályozta meg a Propagandaminisztériumot és a Wehrmacht Főparancsnokságát abban, hogy még aktívabban tevékenykedjenek és befolyásukat újra kiépítsék. Politikai céljaikban így is-ügy is megegyeztek. A Külügyminisztérium abból indult ki, hogy más népek leplezett ideológiai-politikai befolyásolása során „... a kulturális befolyással megteremtse a feltételeket és a segítséget a politikai tevékenység és hatékonyság számára. A kultúrpolitikának mindig biztosnak kell lennie abban, hogy nem öncélú, hanem mindig a tisztán politikai szempontok figyelembevételével tevékenykedik. Nem arról van szó, hogy a külfölddel megismertessük például a német művészet fogalmát és jelentőségét, hogy ösztönözzük a külföldi művészeti köröket, és megihlessük őket, hanem érzéseket keltsünk Németország iránt, és ez a jóindulat később a német külpolitika legkedvezőbb hatását tegye lehetővé külföldön.”²¹

Háborús propaganda Görögország és Jugoszlávia ellen

A háború első hónapjaiban Nácínémetország Délkelet-Európa népei felé irányuló propagandája megpróbálta tagadni a háborús felelősséget, jámbor színben feltüntetni az agressziós törekvést és „jó szándékot” mutatni a szomszédokkal szemben, hogy további áldozatokat ringassanak biztonságba. Ennek a láncnak egyik szeme volt a külföldre szóló német adások 1939. december 20-i kommentárja, amely az aznapi „Völkischer Beobachter” vezércikkére hivatkozva, a következőket mondta: „Magyarországhoz és Jugoszláviához fűződő jó kapcsolatunk, hogy csak kettőt nevezünk meg szomszédaink közül, bizonyítja, hogy az az állítás, mely szerint a birodalom »Európa uralmára« törne, a propaganda hazugsága. Még most, a háború kellős közepén, sem követelünk többet a kis országoktól, mint békekapcsolataink folytatását.”²² Ehhez tartozott a Dánia és Norvégia elleni agresszió („Weserübung-akció”) előtt az OKW által megrendezett „Balkáni félrevezetési manőver”, melynek során a figyelem elterelésére és a megtévesztésre többek között a „hírek elhíntését külföldre utazó személyiségek útján (pl. gazdasági szakemberek)” mint egy szisztematikusan terjesztett suttogó propaganda részét tervezték

¹⁹ Politisches Archiv Bonn, Auswärtiges Amt (röv: PA Bonn, AA), Büro Staatssekretär, Akten betr. Auslandspropaganda, I. k., B1. 216 248 s köv. és *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945. Serie D (1937–1941)* (röv. ADAP), VI. k. Baden-Baden, 1956. 812., jegyzet a 707. sz. dok. hoz; A Külügyminisztérium IV b csoportja vezetőjének feljegyzése, 1939. VI. 1-én. Vö. ZStA Potsdam, AA Nr. 69 283, B1. 62; A Külügyminisztérium írása, a Német Birodalom Számvivőszékének írása 1940. IV. 20-án.

²⁰ ADAP, VIII. k. Baden-Baden/Frankfurt a. M., 1961. 24. s köv. Dok. Nr. 31.

²¹ PA Bonn, AA, Abt. Inland II g, Akten betr. Üzletmenet. Elvi kérdések 1940–1945, Az AA Kultúrpolitikai Osztályának feladatai. Írta: Walter Stahlecker SS-rajvezető 1940. XI. 30-án.

²² ZStA Potsdam, Auswärtiges Amt, Rundfunkpol. Abt., vorl. Nr. 46, B1. 1; paragrafusokkal jelzett kommentár a „Magyarul feltétlenül le kell adni” megjegyzéssel.

meg. Azt a benyomást akarták kelteni, hogy egy Görögországból vagy Törökországból kiinduló balkáni front ellen már a kezdet kezdetén „tűlsúlyban levő erőkkel folytatnak villámháborút”.²³ Az ilyen fenyegetések és megfélemlítési kísérletek képmutató rokonszenvtüntetésekkel váltakoztak. Így utasították a náci sajtót, hogy a nyugati hatalmakat mint izgatókat állítsák be a Balkánon, és hangsúlyozzák: „Felfogásunk szerint Délkeleten csak akkor uralkodhat nyugalom, ha a népek vitás kérdéseiket szabad megállapodásban, igazságosan és ésszerűen szabályozzák.”²⁴ A szerkesztőségek a „birodalmi sajtófőnöktől” azt az utasítást kapták, hogy ne hozzanak nyilvánosságra részleteket és prognózisokat. Míg a monopóliumok és intézményeik, a birodalmi hivatalok és a hadsereg törzsei átfogó terveket fejlesztettek ki Európa és a világ „újrendezéséről”,²⁵ tovább folytatták a megtévesztési manővereket. „A délkeleti térséget illetően a kommentároknak nagyon tartózkodónak kell lenniük. Mindenekelőtt el kell kerülni, hogy pontos állásfoglalás útján valahogyan rögzítsék a német álláspontot” – hangzott egy sajtóutasítás.²⁶

A „Marita”- és „Barbarossa”-tervek előkészítésének során Hitler megerősítette a Wehrmacht Főparancsnokságának parancsnoklási jogát a bel- és külföldi propaganda minden, a Wehrmachttal összefüggő kérdésében. Ezzel kapcsolatban így rendelkezett: „A propagandaháború hatékony vezetése szilárd összefogást és egységes irányítást követel.”²⁷ Maga az OKW új félvezetési rendelkezéseket fogantatott, és 1941 februárjában elrendelte, hogy állítsanak fel a Balkánra egy külön Wehrmacht-propaganda-stábot Bécsben, és vessék be a már készletben állított propagandaszázadokat (PK 690 és 8-as légi-erő-haditudósítósorozat).²⁸ Márciusban eszmecserére került sor a Külügyminisztérium és az OKW között a Görögország elleni agresszióra szánt, már elkészült röplaptervezetetről. Ezek a röplapok, amelyek görög katonákhoz és a lakossághoz fordultak, ilyen felszólításokat tartalmaztak: „egy kilátástalan harcot, mely csak a ti megsemmisítésetekkel végződhet”, egyáltalán ne kezdjenek el; azt állították, hogy a Wehrmacht nem „a békés görög nép ellen”, hanem csak az angolok ellen akar harcolni, és

²³ Uo. film Nr. 1881; Az OKW irányvonalai az ellenség megtévesztésére 1940. II. 8-án, 3-as melléklet „Balkáni félvezetési menőver”.

²⁴ Koblenzi szövetségi archívum (röv.: BA Koblenz), ZSg 109/113; Bizalmas információ Nr. 174/40 titkos, 1940. VII. 27-én.

²⁵ *DZWK*, 1. k, 285. s. köv., vö. még *Griff nach Südosteuropa*. 76. s. köv., *Dietrich Eichholtz: Die IG-Farben-„Friedensplanung”*. Schlüsseldokumente der faschistischen „Neuordnung des europäischen Grossraumes”. In: *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 3. rész, Berlin, 1966, 271. s. köv.; *Janis Schmelzer: Unternehmen „Südost”*. Südosteuropapläne der IG-Farben, Wolfen, 1966; *Wolfgang Schumann: Neue Dokumente der Reichsgruppe Industrie zur „Neuordnung” Europas*. In: *Jahrbuch für Geschichte*, 5. k., Berlin, 1971, 379. s. köv.; *uő.*, *Die faschistische „Neuordnung” Europas nach den Plänen des deutschen Monopolkapitals*. Programme der Metallindustrie, des Metallerg- und Kohlenbergbaus im Jahre, 1940, in: *Zfg*, 1971/2. sz. 280. s. köv.

²⁶ BA Koblenz, ZSg 109/14; titkos információ Nr. 186/40 titkos, 1940. VIII. 9-én. Általános-ságban ehhez még: *DZWK*, 1. k. 394. s. köv.

²⁷ ZStA Potsdam, film Nr. 13 799; Hitler II. 10-i utasítása és az OKW főnökének végrehajtási utasítása 1941. II. 17-én.

²⁸ Uo. film Nr. 1836; OKW/WFSt Különleges rendelkezések Nr. 2 a 20. sz. utasításhoz („Marita” akció). 1941. II. 13-án, 4. melléklet „Anordnungen für Wehrmachtpropaganda”.

²⁹ Uo., Auswärtiges Amt, Nr. 69 284, B. 12 ff.; A Külügyminisztérium képviselőjének az OKW-nál, G. K. Krüg zu Niddanak a Külügyminisztériumhoz írott titkos irata 1941. III. 24-én, mellékletekkel, itt B1. 13, kiáltvány „Soldaten Griechenlands”, B1. 17, „An die Bevölkerung und die Soldaten von Griechenland”. B1. 25, „Griechische Soldaten und Volk”.

azt színlelték, hogy az „újrarendezés” „Európa összes népének barátságát fogja jelenteni. Ebben az új Európában minden nép a neki járó helyet fogja kapni a nap alatt.”²⁹ A Külügyminisztérium kiemelte, hogy el kell kerülni mindent, ami erősíthetné az ellenállást, „minden pszichológiai momentumot a legalaposabban meg kell fontolni, és a betörést a leggyengébb ellenállás pontján kell megkísérelni”.³⁰ Legfontosabb propagandavonalként hangsúlyozták: „Ha most német csapatok lépnek Görögország földjére, akkor nem mint a görög nép ellenségei érkeznek, hanem azzal az egyetlen céllal, hogy megverjék az angolokat, és kiűzzék őket Görögországból.”³¹ A 12-es hadsereg-főparancsnokság tetszésére bízták, hogy a hadihelyzetnek és az ellenállás keménységének megfelelően variálják a propagandát.

A német Wehrmacht április 6-án megkezdett támadása Görögország ellen a Metaxas-vonal határerőeinél kemény ellenállásba ütközött. Görög nyelvű rádióadások próbálták bomlasztani a harci szellemet. Ez a felforgató propaganda a „Hellas Szabadságadón” keresztül futott, amely a Wehrmacht 20 kW-os szállítható adója volt, és görög adónak tette magát. A meghatározott irányvonalnak megfelelően felhívást intéztek a görögök hazafiságához, az értelműkhöz, sőt egy ilyen „régikultúra láttán” annak „elkötelező feladatára” is hivatkoztak, hogy a katonáknak és civileknek bebeszéljék, „a görög hazaszeretet utolsó esélye a Németországgal való együttthaladás.”³² Miután ez a képmutató befolyásolás nem járt eredménnyel, a Külügyminisztérium április 11-én olyan felforgató rádióadások megkezdését javasolta, amelyek a leggonoszabb rágalmaszásokkal és rémhírekkel akartak zavart kelteni. Erre a célra hozták létre a „Patris” (Haza) nevű titkos adót, amely állítólag ifjú ellenzéki görögök adója volt, az Athén melletti hegyekben. Erről az állomásról küldte az éterbe a külügyminisztérium április 18-án azokat a légből kapott rágalmaszokat, melyek szerint az angolok tífuszbacilusokkal mérgezték meg az athéni ivóvizet, gyűjtögettek és görög városok és műemlékek felrobbantását készítették elő. Az adásprogramot betöltötték a „felhívások a gázhasználat elkerülésére, angol katonai teherautók lefoglalására, fosztogatására, élelmiszerek elhurcolására, szabotázsra stb.; jelentések szabotázsakciókról és megkísérelt gyűjtogatásokról, az athéni ivóvíz és kenyér állítólagos megmérgezéséről, a hajóknak, más hadseregegységeknek, tiszteknek, rendőrségi állomásoknak stb. adott zavaró, misztifikált utasításokról”.³³ A legaljasabb módon izgatnak és hazudtak. Ez a rémhírterjesztés és pánikkeltés azonban nem tudta megtömi a görög nép többségének antifasiszta alaptartását. De hozzájárult ahhoz, hogy a tisztikar és a nagyburzsoázia reakciós körei kapituláltak az agresszor előtt, és megakadályozták az antifasiszta ellenállási harc kibontakozását. Május végén befejeződött a Krétaért folytatott

²⁹ Uo. B1. 33; A Külügyminisztérium irata az OKW/Wehrmacht-propaganda osztályának, 1941. III. 26-án, melléklettel, kiáltvány „Soldaten und Bürger von Hellas”.

³¹ Uo. B1. 43; Auswärtiges Amt, Pol. I „Richtlinien für die Behandlung von Fragen der Propaganda beim Einmarsch in Griechenland”. 1941. III. 28-án.

³² Uo., Nr. 48 076, B1. 7; G. von Niebelschütz feljegyzése (Külügyminisztérium Kulturális Osztálya), „Aufbau und Tendenz unserer griechischen Sendungen seit dem 6. April”, 1941. IV. 16-án. Vö. még *Klaus Scheel*: *Krieg über Aetherwellen. NS-Rundfunk und Monopole 1933–1945*. Berlin, 1970. 166. s köv.

³³ *Reimund Schnabel*: *Missbrauchte Mikrofone. Deutsche Rundfunkpropaganda im Zweiten Weltkrieg. Eine Dokumentation*. Wien, 1967. 356. dok. 157; Niebelschütz feljegyzése, „Bisheriger Einsatz des nach Griechenland gerichteten Senders Vaterland”. 1941. IV. 22-én.

harc. Ebben az időben a horogkeresztes lobogó lehozatala az Akropoliszról az ellenállási mozgalom megalakulását jelképezte.³⁴

Míg Görögország ellen hosszabb idő állt rendelkezésre a támadás előkészítéséhez és a propagandaháborúhoz, addig Jugoszlávia ellen a fasisztabarát Cvetkovic-kormány március 27-i bukása után, Wehrmacht-kötelékek készenléte állítása az április 6-i támadáshoz, néhány nap műve volt. Göbbels a Propagandaminisztériumban március 26-án, 27-én és 28-án megtartott megbeszéléseken elrendelte, hogy a német propagandának minden jugoszláv eseményről hallgatnia kell.³⁵ Március 28-án az OKW utasította a 2. és 12. hadsereg és az 1-es páncélos csoport törzseit: „Jelenleg még nem tudunk végleges és teljes irányvonalakat adni a Jugoszlávia ellen folytatott propagandáról . . .” De a fő támadási irány már szilárdan állt: „Németország ellensége kizárólag a szerb kormány . . .”³⁶ Az OKW-nak már voltak propagandaösszeköttetései Bukarestben és Szófiában, és most azonnal egy újat teremtett Grazban, hogy koordinálja a PK 649, a páncélos PK 611 és a már Görögország ellen készenléte állított PK 690 és a légiőr KBK 8 bevetését. A hadsereg törzseivel közölték, hogy a röplapos propaganda vezetését maga az OKW fogja irányítani, de nekik kell előkészíteniük és elkészíteniük a falragaszokat, röpiratokat, hangosbeszélőn elhangzó szövegeket és a lakosságnak szánt utasításokat szerb, horvát, szlovén és macedón nyelven. A Külügyminisztérium, amely teljes tartalmuk szerint egyetértett az irányelvvél és a rendelkezésekkel, megerősítette, hogy a propagandának mindenekelőtt a szerb kormány ellen kell megindítania a harcot, amelyről azt tartották: „ez robbantotta ki a harcot Anglia szolgálatában Németország ellen . . .” Ehhez erősítették: „A német hadsereg nem mint a horvátok, bosnyákok és macedónok ellensége érkezik az országba, hanem meg akarja őket óvni attól, hogy a szerb sovinizták haszontalanul, angol érdekekért lemészárolják őket a csatatéren.”³⁷

A Propagandaminisztérium is aktívan részt vett ebben az uszító kampányban. A támadás napján Göbbels a „miniszteri konferencia” körében kifejtette, hogy „a hegyi vidékeken valószínűleg kemény és bizonyára véres orvlövészháborúra kell számítani”, amit „mint Lengyelországban is, a legerőszakosabb eszközökkel kell megtörni”. A Belgrád elleni légitámadástól „mély erkölcsi hatást” várt. Most aztán „tabula rasát” lehet teremteni a Balkánon, és ezt a „puskaporos hordót” most „elintézik”. A szerbek elleni propaganda tendenciájaként ki kellett domborítani: „Ti egyszerűen Németország katonai gőzhengere alá kerültök.” Ezt kizárólag a jelenlegi kormánynak, a királynak, néhány

³⁴ Vö. többek között *Panaotis Mavromatis*: Der Beitrag des griechischen Volkes zum antifaschistischen Befreiungskampf. In: *Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg*. Hrsg. von der Kommission der Historiker der DDR und der UdSSR, 4. k. Berlin, 1961, 245. s. köv.; *Katharina Kritsikis*: Zur Geschichte der ersten Phase des griechischen Widerstandskampfes (vom Oktober 1940 bis Mai 1941). In: uo. 255. s. köv.; *Zissis Zografoss*: Über den nationalen Kampf des griechischen Volkes. In: uo. 267. s. köv.; *Kostas Dalianis*: Der nationale antifaschistische Widerstandskampf des griechischen Volkes 1941–44. Phil. diss., Leipzig, 1970.

³⁵ *Kriegspropaganda 1939–1941*. Geheime Ministerkonferenzen im Reichspropagandaministerium. Hrsg. und eingel. von Willi A. Bölske, Stuttgart, 1966, 647. s. köv.

³⁶ *IMG*, 28. k. Nürnberg, 1947. 29 s. köv.; Dok. PS-1746; Az OKW parancsa „Richtlinien für die Behandlung der Fragen der Propaganda gegen Jugoslawien”. 1941. III. 28-án.

³⁷ ZStA Potsdam, Auswärtiges Amt, Nr. 69 284, B. 46. s. köv.; Walter Stahlecker SS-rajparancsnok, a Külügyminisztérium Információs Osztálya vezetőjének írása 1941. III. 20-án, a „Richtlinien für die Behandlung von Fragen der Propaganda für den Einmarsch in Jugoslawien” melléklettel.

tábormoknak és az angoloknak „köszönhetik”. Ehhez még fenyegetések is járultak: „Mindenütt, ahol ellenállást fogtok tanúsítani, elpusztítjuk falvaitokat, és városaitokat a földdel tes. zük egyenlővé.”

Göbbels úgy vélekedett: „Az egész érvelést arra kell irányítani, hogy a szerb népet többé-kevésbé szövetségesünké tegyük.” A horvátokkal szemben hivatalosan hangoztatni kellett: „Ti különösen szimpatikusak vagytok nekünk.” A titkos adók megbízást kaptak, „Alaposan kapcsoljanak rá a demagóg csábítóművészet minden eszközével. Határt csak annak szavahihetősége szabjon, amit mi mondunk.”³⁸

Ez a belső körben tanúsított cinizmus és másrészt az elferdítések, hazugságok és demagóg ígérgetések jellemezték a náci propagandát.

Náci propaganda a megszállt területeken, 1941–1944

Görögország és Jugoszlávia megszállásánál a német csapatokat különleges törzsek és egységek követték, hogy megszervezzék a megszálló rendszert. Hadgazdasági törzsek és a monopóliumok képviselői irányították a gazdasági kifosztást. A Wehrmacht, az SS egységei és törzsei, valamint más elnyomó szervek kegyetlen terrorhadjáratot indítottak meg. A Wehrmacht propagandistái és civil specialisták vállalták a vélemény-manipulálás apparátusának kiépítését. Rögtön az egyes városokba való katonai bevonulás után lefoglalták és német vezetés alá helyezték a fontos propagandaeszközöket, különösen a rádióadókat és nyomdákat. Másokat, pl. újságszerkesztőségeket, mozikat és színházakat átadtak a kollaboránsoknak. Amikor április 10-én, Jugoszlávia tervezett szétdarabolásának során³⁹ kiáltották a horvát csatlósállamot, rögtön megjelent az usztasa-kormány első újságja, és további sajtóorgánumokat is átvett. Egy nappal később a Külügyminisztérium és a Propagandaminisztérium által irányított titkos adó beszüntette a Horvátországnak sugárzott adásokat. A náci propaganda a jugoszláv lakosság többségénél nem érte el véleményük megváltoztatását. A korlátozott hatást bizonyítja az antifasiszta ellenállás és partizánharc fokozódó kibontakozása.⁴⁰ A német imperialisták és militaristák legfontosabb uralmi eszköze a terror volt. Napirenden voltak a letartóztatások, deportálások és tömeggyilkosságok,⁴¹ és megmutatták a néptömegeknek, mit kell tartaniuk a hitleri fasiszták képmutató barátságfogadásáról.

³⁸ *Kriegspropaganda 1939–1941*. 658. s. köv.; Göbbels fejtegetései a „miniszteri konferencián”, 1941. IV. 6-án.

³⁹ *DZWK*, 1. k. 545. s. köv.; uo. 2. k. 141. s. köv.; *Hans Dress*: Studie zur Okkupationspolitik in den von Hitlerdeutschland besetzten Gebieten Jugoslawiens im Jahre 1941. In: *Bulletin*, 1973/1. sz. 37. s. köv.; *uő*. Studie zur Okkupationspolitik in den von Hitlerdeutschland besetzten Gebieten Griechenlands im Jahre 1941. In: uo. 52. s. köv.; *Martin Zöller*: Der „Unabhängige Staat Kroatien” als Instrument der faschistischen deutschen Okkupation in Jugoslawien. In: uo. 1977/3–4. sz. 4. s. köv.

⁴⁰ *Pero Moraca*; Die Völker Jugoslawiens im zweiten Weltkrieg. In: *Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg*, 4. k. 273. s. köv.; *Vladon Strugar*: Der jugoslawische Volksbefreiungskrieg 1941 bis 1945, 2. kötet, Berlin, 1969; *Jovan Marjanovic–Pero Moraca–Djordje Nadisic*: Lutte de libération nationale en Yougoslavie et l’activité culturelle 1941–1945, In: *Inter arma non silent Musae. The War and the Culture 1939–1945*. Edited and with a Foreword by Czeslaw Madajczyk, Varsó, 1977. 421. s. köv.

⁴¹ *Fall 7*. Das Urteil im Geiselmordprozess gefällt am 19. Februar 1948 vom Militärgerichtshof der Vereinigten Staaten von Amerika. Hrsg. von Martin Zöller und Kazimierz Leszczyński. Berlin, 1965;

A náci vezetők elképzeléseikhez tartozott a Balkán „megbékítése”. Ezt kellett érvényre juttatnia a minden haladó erő ellen indított terrorhadjáratnak, az ellenállási mozgalom remélt megsemmisítésével új és kedvezőbb feltételeket kellett teremteni a náci propaganda elterjesztése számára. A német megszálló hatóságok azon fáradoztak, hogy több csatornán keresztül befolyásolják politikailag-ideológiailag a megszállt területek lakosságát. Ez egyrészt a náci Németország hivatalos propagandáján, a rádión, sajtón, filmen és más propagandaeszközein keresztül történt. Ezenkívül volt egy rendszeresen irányított álcázó propaganda, melynek szerzőségét a hitlerfasiszták leplezni akarták, mert ettől nagyobb hatást reméltek. Az úgynevezett „Concordia”-adók náci adók voltak, amelyeknek állítólag azokban az országokban volt a székhelyük, amelyek lakosságához az adások útján szólni akartak, és ellenzéki „csoportosulások” vezették (pl. a „Vaterland”-adó). E mellett a bomlasztó propaganda mellett, melyet rádión, a sajtón és röplapok útján terjesztettek, volt egy kifelé semlegesebb arcot mutató befolyásolás más adókon, újságokon, folyóiratokon és röplapokon keresztül, amely taktikailag rugalmasabb demagógiára törekedett. Még náciellenes hangok is szóhoz jutottak, hogy javítsák az álcázást, és hihetőbbek legyenek. Ez különösen a semleges országoknak szánt módszer volt, hogy onnan aktivizálják a fasiszta propagandát, még ha leplezve is. Ezt a befolyásolást úgy is megpróbálták, hogy birtokjogot biztosítottak maguknak a tömegkommunikációs eszközök felett. A rádió területén erre a célra különleges vállalatokat, mint a Radio-Union és az Interradio AG⁴² vetettek be. Ezen túlmenően német konszernek leányvállalatai és fióktelepei is mint a fasiszta propagandaanyagok közvetítői működtek. További csatorna volt a náci gondolatvilágának beszivároztatására, amennyiben nyomást gyakoroltak Délkelet-Európa csatlós államaira, hogy erről a helyről is ilyen értelmű propagandát folytassanak.

A hivatalos és az álcázott náci propagandának, amelyeknek tulajdonképpen egymástól szigorúan elkülönülve kellett dolgozniuk, mégis voltak érintkezési pontjaik. Április 19-én a Radio Belgrad egy propagandaszázadi-osztag vezetésével ismét megkezdte az adásokat. A Wehrmacht propagandistái német nyelven sugároztak saját csapataik számára, és igyekeztek befolyásolni Jugoszlávia népeit az ő nyelveiken. Május 24-én a Külügyminisztérium, egyetértésben az OKW-val csak 550 000 RM-ért (11 mill. dinár) megvásárolta a középhullámú belgrádi adót, az üzletkötés során azonban egy abban az időpontban még egyáltalán meg sem alapított álcázó társaságot, a „Radio Belgrad AG”-t tolták előre tulajdonosként. A részvények 51 százaléka került német kezekbe, 49 megmaradt a szerb Postaügyi Minisztériumnak. A zimonyi (Zemun) rövidhullámú adót május 29-én 800 000 RM-ért (16 mill. dinár) adták el. Ez teljesen német tulajdonba ment át, mégpedig formálisan a csak öt nappal később megalapított „Teleradio AG Belgrad”-é lett, és a rövidhullámú adó a „Radio Metropol” elnevezést kapta. Az álcázáshoz hozzátartozott, hogy az adó magát „semlegesnek” állította be, és székhelyéről nem árult el semmit. Fő támadási iránya a Szovjetunió volt.⁴³ De éppúgy, amilyen kevésbé érték el ott a rövidhullámú adások a remélt eredményeket, a Szerbiának, Horvátországnak stb.

Venceslav Glisic: Der Terror und die Verbrechen des faschistischen Deutschland in Serbien von 1941 bis 1944. Phil. diss., Humboldt-Universität zu Berlin, 1968.

⁴² K. Scheel: Krieg über Aetherwellen. 160. s köv.

⁴³ W. A. Bölsche: Die Macht des Radios. Weltpolitik und Auslandsrundfunk 1924–1976, Frankfurt a. M. – (West-/Berlin) – Wien, 1977. 239. s köv.

sugárzott műsorok, mint általában a balkáni lakosság félrevezetésére tett erőfeszítések, csak korlátozott sikert könyvelhettek el.

A második világháború előtt néhány fasiszta katonai szakember azt a véleményt képviselte, hogy kedvező feltételek esetén egy ellenséges államot egyedül blokáddal és kiéheztetéssel és hatásos propagandával le lehet győzni.⁴⁴ A háború lefolyása azonban azt mutatta, hogy a náci propaganda hatásának ez a fantasztikus túlértékelése minden realitást nélkülözött. De még a háború alatt is, elsősorban a „villámháborús győzelmek” hatása alatt, Göbbels hitt a propagandaháború nagy sikereiben a népek ellen. Naplójának a következőket vallotta be:

„A propagandának nem szabad abban kimerülnie, hogy napi feladatokat teljesít, foglalkozik az aktuális problémákkal és úgymond, azt végzi el, ami naponta rá esik; a propagandának túl kell haladnia a napot. Segítenie kell olyan hangulatot kialakítani, amely a jövőt alakítja, nemcsak a jelent. Problémák nyílnak meg a háború utáni időre, amelyek egyelőre még teljesen beláthatatlanok. Ha élünk a modern technika lehetőségeivel, és a népek lelkére beszélünk, akkor modern propagandát fogunk folytatni, és a modern propaganda képes arra, hogy a népeket a jövőben irányítsa, igazítsa és vezesse.”⁴⁵ Ezen ő mindenekelőtt Európa „újrendezésének” érvényesítését értette, amikor azoknak a népeknek, amelyeknek olyan nagyvonalúan és képmutatóan „egyenjogságot” és „békét” ígért, benyújtják a számlát. Az „új” Európa jövőbeli céljának közelebbre hozásával azonban összekapcsolták a német imperializmus számára követelt háborús szolgáltatások teljesítését is: katonák és munkaerő állítását, a termelés és a nyersanyagok elszállítását, melynek során a követelmények csak nőttek. A Szovjetunió elleni „keresztes hadjáratban” való részvételre és a megszálló hatóságokkal szembeni „kötelesség- teljesítésre” felszólító propaganda, bármilyen demagóg is volt, nem tudta titokban tartani a fasiszta német imperializmus igazi háborús céljait. Ha a „Deutsche Nachrichten in Griechenland” című újság mint a megszállók szócsöve 1941 áprilisában ezt írta: „Délkelet-Európa mezőgazdasági termékek előállításának szférája és a Németországnak nyújtott munkaerő forrása lesz . . . Az új Európában a parasztnak kell, legyen az szerb, görög, bolgár vagy román, megművelnie a földet, és munkájában nagy súlyt kell helyeznie Közép-Európa fejlődésére és gazdagodására”,⁴⁶ akkor ez semmi más nem volt, mint a jobbágymunka körülrása a német imperialisták és militaristák egyoldalú előnyére.

Összességében nézve a német propagandatevékenység élénk és nem csekély terjedelmű volt. A Külügyminisztérium június elején a Telefunken-cég útján elnyerte az athéni középhullámú adó tulajdonjogát. Az athéni és szaloniki katonaadókon keresztül német programot sugároztak a megszálló csapatoknak, valamint propagandát a görögöknek, Athénből ezenkívül még az araboknak is. Ezeket az állomásokat, a Belgrád-adót, és a szintén balkán nyelveken sugárzó „Radio Donau”-t (rövid- és középhullámú állomás Dobrochau, Csehszlovákiában), és az „Alpen”-adót (középhullámú állomás Graz, Ausztriában) a „Német Európa-adók” délkeleti országcsoportjában fogták össze. A német

⁴⁴A. Blau: Geistige Kriegführung. 11. s. köv.; Kurt Pintschovius: Die seelische Widerstandskraft im modernen Kriege. Oldenburg–Berlin, 1935, 150.

⁴⁵ZStA Potsdam, film Nr. 10 810; keltezetlen bejegyzés a Göbbels-naplóban (valószínűleg 1941. augusztus).

⁴⁶Id. E. Kalbe, Antifaschistischer Widerstand . . . alapján, 27.

propaganda felelős szolgálati helye a Wehrmacht délkeleti propagandaosztálya volt, Julius Lippert őrnagy vezetése alatt, aki a háború előtt Berlin főpolgármestere volt.⁴⁷ 1942-ben közvetlenül ő alá tartozott 3 rádióadó, 7 filmforgalmazó cég, 18 színház, 21 mozi és 11 nyomda. Ezek bevetése a Külügy- és Propagandaminisztérium egyetértésével történt. Ez vonatkozott pl. a különböző német nyelvű újságokra is, közöttük a „Deutsche Nachrichten in Griechenland”-ra (megjelenés helye Athén), a „Donau-Zeitung”-ra (Belgrád), a „Deutsche Zeitung in Kroatien”-re (Zagreb), „Bukarester Tageblatt”-ra, „Südcstdeutsche Zeitung”-ra, „Südostdeutsche Rundschau”-ra és másokra. Az OKW által kiadott propagandamagazin, a „Sznál” 1941. márciusa óta egy bolgár, áprilistól egy magyar, májustól egy román és egy horvát, júliustól egy görög kiadásban jelent meg, amelyekhez 1942 júliusában még egy szerb és szlovák is járult. Összesen húsz idegen nyelvű kiadásával ez volt a külföldre szóló propaganda legfontosabb náci folyóirata. Ez fáradozott azon, hogy a háborús helyzetet és a hitleri Németország szándékait olyan fénybe állítsa, mintha földrészünk „3000 éves születési fájdalmait” után Európa egyáltalán csak most „jött volna végre létre” és lett „egészséges”.⁴⁸ Másrészt Délkelet-Európa népei átérték, mit jelentett az „újrarendezés” és a megszálló rendszer a valóságban. Wilhelm List vezértábornagy, a Wehrmacht délkelet-európai parancsnoka 1941. szeptember 5-én Szerbia vonatkozásában megparancsolta: „Aktív, megerősített propaganda szerb nyelven, minden rendelkezésre álló eszközzel (rádió, röpcédulák, újságok, plakátok stb.)” Parancsa ugyanakkor hangsúlyozta: „Szigorúbb nyomás a lakosságra . . . Kíméletlen azonnali intézkedések a felkelők, cinkosaik és hozzátartozóik ellen (felakasztás, a résztvevő helységek felgyújtása, megnövelt tűszóvetél, családtagok stb. elhurcolása, koncentrációs táborokba etc.)”.⁴⁹ A hitlerfasiszták demagógiája üres ígéreteikkel, hazugságaikkal és félrevezető manővereikkel végeredményben mindig arra irányult, hogy az elnyomott népeket olyan állapotba hozzák, amikor még jobban ki lehet őket zsákmányolni, és meg lehet szilárdítani felettük az uralmat. Erre szolgált a „bolsevik veszély” rémképe is. Göbbels pl. így rendelkezett: „A kis európai országoknak, különösen azoknak, amelyeket megszállva tartunk, a német propagandán keresztül szisztematikusan a tudomásukra kell hoznunk, hogy Anglia elhatározta, az európai földrészt véglegesen feláldozza a bolsevizmusnak.” Az antiszovjetizmust és a Hitler-ellenes koalíció lejáratását arra használták, hogy megerősítsék ezekben az országokban a véleményt, hogy „közös európai elhárító front szükséges a bolsevizmus ellen”.⁵⁰ Míg a náci propaganda „sikerek” felmutatásán fáradozott, a belső jelentések nem kerülhették el, hogy bevallják a megszállt területek lakossága többségének hangulatát és tartását és egyben a propaganda „hatást”. Így soha nem értek véget a megszállók panaszai az ellenállási mozgalom sikereiről. 1942 márciusában pl. egy jelentés

⁴⁷ Lippert háborús bűneit megpróbálta igazolni önéletrajzi művében; „Lächle . . . und verbirg die Tränen”, Leoni am Starnberger See 1955. H. R. Fritsche munkatárs fáradozásaihoz ld. Klaus Scheel: Offene Antwort an Herrn Heinz Rudolf Fritsche, Stuttgart, in: Beiträge zur Geschichte des Rundfunks, 1970/3. sz. 72. s. köv.

⁴⁸ *Signal*, 1941 június; *Wolfgang Götz*; „Endlich soll Europa erstehen”. Ld. még in: *Facsimile Querschnitt durch Signal*. Eingel. von Willi A. Bölsche, hrsg. von Hans Dollinger, München–Berlin–Wien, 1969, 19., 86. s. köv. nemrégiben a Sznál 5. kötetes újranyomott kiadása jelent meg.

⁴⁹ *Griff nach Südosteuropa*, 138. s. köv., Dok. 47.

⁵⁰ *Wollt Ihr den totalen Krieg?* Die geheimen Göbbels-Konferenzen 1939–1943. Hrsg. von Willi A. Boelcke. München, 1969. 267.; az 1942. I. 1–2-i „miniszteri konferencia” jegyzőkönyve.

így írt: „Ami a horvát felkelési mozgalmat illeti, ma megállapíthatjuk, hogy az idők során a kommunista tendenciák teljesen felülkerekedtek.” Egy másik, 1942 októberéből ezt jelentette: „Szerbiában jelenleg olyan feszült a helyzet, mint valószínűleg még soha, azóta, hogy német csapatok szállták meg ezt a területet.”⁵¹

A Vörös Hadsereg moszkvai és sztálingrádi győzelmének hatására, valamint a népek erősödő antifasiszta ellenállási harcának fokozódó jelentősége láttán, a nemzetiszocialista vezetés új taktikai orientációra érezte indíttatva magát megszálló politikájában, és a következőkből indult ki: „Mindent el kell tehát hagyni, ami az összes európai nép, különösen a keleti népek szükséges együttműködését a győzelem érdekében veszélyezteti.” A népeknek azt kell sugallni, hogy csak egy alternatíva van, Németország és „újrarendezési politikája” vagy Európa „megsemmisítése”. A propagandamunkának, rendelkezett Göbbels, a német győzelmet úgy kell beállítania, mint ami Európa minden népének „legegynibb érdeke”.⁵² Az új kampányba az „Európa erősebb” elnevezésű rohammunka is beilleszkedett, amely a fasiszta hatalmi szféra népeinek minden munkását és parasztját arra szólította fel, hogy még több munkát végezzen. („Munkád megrövidíti a háborút.”) A következő témákat tervezték: „1. Hogy volt eddig Európában? 2. Mi az európai élethalálharc célja? 3. Hogyan tudsz te, európai paraszt, (munkás) együttműködni ezért a célért?” A Külügyminisztérium arra törekedett, hogy „buzdítsa az illetékes propagandahivatalokat, illetve mezőgazdasági minisztériumokat, hogy maguk legyenek az akciók hordozói (különösen a balkáni országok felé . . .)”.⁵³ Akármilyen szűk lett a papír- és nyomdai kapacitás, a háborús fordulat körülményei közepette, a megszállt területeket mégis brosrák, plakátok, röpcédulák, faliújságok, oktató táblák és kiáltványok árasztották el.

Hitler ebben az időben, egy tábornokok előtt tartott beszédében, a következő hasonlatot alkalmazta: „Nem úgy van, hogy felettük (a megszállt területek emberei felett – K. Sch.) csak egyedül erőszakkal lehet uralkodni. Bizonyosan az erőszak a döntő, de éppolyan fontos, akarom mondani, ez a pszichológiai valami, amire az állatszeldítőnek is szüksége van, hogy úrrá legyen állatain. Meg kell győződnie arról, hogy mi vagyunk a győztesek . . .”⁵⁴ És a lengyel nép soraiban végzett tömeggyilkosságokért felelős Hans Frank az új megszálló politikáról a következőket mondta: egy tehéntől vagy a húsát vagy a tejét akarjuk – „ha tejet akarok, életben kell tartanom a tehenet”.⁵⁵

Ennél cinikusabban aligha lehetett volna kifejezni az elnyomás és kizsákmányolás bűnös politikáját. Minél nyilvánvalóbbá vált a háborús fordulat, annál lázasabbak lettek a

⁵¹ Statního ustředního archivu v Praze. Orad risskeho protektora, Kart. 1209; Az NSDAP Szudéta-vidéki körzeti sajtóirodájának információs szolgálata, 2. sz. melléklet a Nr. 6/42-höz 1942. III. 26-án és a Nr. 18/42-höz 1942. X. 27-én. Vö. még E. Siebert, függelék IV. 26. s. köv.

⁵² *Anatomie der Aggression*. Neue Dokumente zu den Kriegszielen des faschistischen deutschen Imperialismus im ersten Weltkrieg. Hrsg. und eingel. von Gerhart Hass und Wolfgang Schumann. Berlin, 1972. 180. s. köv., dok. 37; Göbbels utasítása „Behandlung der europäischen Völker” 1943. II. 15-én.

⁵³ PA Bonn, AA, Büro Staatssekretär, iratok a külföldi propaganda tárgyában. 1. k., N1. 216 644; az AA Kultúrpol. Oszt. vezetőjének feljegyzése 1943. VI. 19-én.

⁵⁴ ZStA Potsdam, fol. 1833; Hitler beszéde a hadseregcsoportok parancsnokai előtt 1943. VII. 1-én.

⁵⁵ Archiwum Główniej komisja badania zbrodni Hitlerovskih v Polsce. Varsó, Dziennik Hansa Franka, vol. XXXV/1, B1. 171; Frank beszéde 1944. III. 18-án.

propaganda próbálkozásai. Az előírások egyre szigorúbbak lettek arról, mit kell nyilvánosságra hozni és hogyan kell azt tálni. Egy, az NSDAP propagandavezetéséből érkező „nyelvhasználat” pl. arra utasított, hogy a „propaganda” fogalmát mindig csak „pozitív értelemben és csak a tőlünk kiinduló politikai tevékenységre lehet használni”. Megtiltották „olyan szavak, mint propagandatruk, propagandahazugság és hasonló” alkalmazását. Negatív megjelölésekre, azaz a Hitler-ellenes koalíció lejárására ilyen fogalmakat kellett használni, mint „agitációs hazugság, agitációs kiforgatás és agitációs trükk”.⁵⁶ Megtiltották például a „katasztrófa” és „katasztrófabevetés” szavakat. Ezek helyett a náci propagandaszerveknek az „azonnali segílyt” és hasonlókat kellett kitalálniuk.⁵⁷ De ezen a módon nem lehetett megállítani a vereség közeledtét.

A háború utolsó szakaszának küszöbén a fasiszta szolgálati helyek jelentéseiben sok világos utalás van arra, milyen kevés visszhangra talált a náci propaganda a Balkánon. Romániából ezt jelentette egy náci funkcionárius: „Az ellenséges rádiós propaganda az utolsó hetekben jelentősen növekedett, ugyanígy ennek hallgatása. Ezzel szemben az elmúlt hetekben visszaestek és »színtelenek« a német adások. Hiányoznak belőlük az aktuális dolgok . . . Az agresszív hangulat állandóan fokozódik.”⁵⁸ Egy SS-százados egy magyarországi és szlovákiai útja után azt közölte a Propagandaminisztériummal, hogy a népek elutasító magatartása a náci propaganda teljes csődjének is következménye, amelynek ijesztgetése a bolsevik „veszéllyel” nem elégséges ahhoz, hogy „leküzdje az európai népek bizalmatlanságát egy Németország által meghatározott Európa-politikával szemben . . .” Így nem lehet bizalmat ébreszteni és fokozni a munkabevetést. „Szükségesnek” tartotta a „pozitív propagandát”, feleletet arra, „hogyan képzeljük el a háború utáni Európa gazdasági felépítését”.⁵⁹ Természetesen, ha a náci propaganda igazán beszámolt volna az „újrendezési tervekről”, csak bumeráng-hatást ért volna el vele.

Propaganda az 1944/45-ös fokozódó vereségek jegyében

A berlini Propagandaminisztérium az 1944. március 19-e előtti hetekben, mielőtt a Wehrmacht katonailag megszállta Magyarországot, jelentéseket kapott arról, milyen nehézségekbe ütközik itt a náci propaganda. Ott, írták, pl. több amerikai és angol filmet vetítettek, mint németet, a náci filmeket cenzúrázták, 1942 óta nem sikerült nyélbe ütni a heti híradóról tervezett szerződést, és a magyar sajtóban egyre nagyobb teret kap az „ellenséges gondolatmenet”.⁶⁰ Már rövid idővel a fasiszta német megszálló rezsim magyarországi berendezkedése után, a délkeleti információs hely egyik ülésén, 1944 áprilisában önelégülten állapították meg a Külügyminisztériumban, „hogy a sajtó Magyarországon most teljesen a mi intencióink szerint dolgozik. A német kormányzati hely

⁵⁶ Archivum Akt Nowych. Varsó, NSDAP, Arbeitsbereich GG, Sign. 30; Verordnungsblatt NSDAP Arbeitsbereich GG, Propagandaamt, Folge 4/1943, 3.

⁵⁷ BA Koblenz, ZSg 109/47; bizalmas információ Nr. 310/43 titkos 1943. XII. 16-án.

⁵⁸ ZStA Potsdam, RMVup, Nr. 3290, Bl. 100; A Külföldi Birodalmi Propagandahivatal jelentése a Propagandaminisztérium rádiós osztályának 1943. IX. 21-én.

⁵⁹ Uo. Nr. 930, Bl. 2–7; Viktor Zeischko SS-főrohamvezető, a Prop. min. Külföldi Oszt. munkatársának jelentése az osztály vezetőjének 1943. XII. 1-én.

⁶⁰ Uo. Nr. 897, B. 5–9; A Külföldi Oszt. vezetőjének kidolgozása „Fragen des deutsch-ungarischen Verhältnisses”, 1944. III. 7-én.

céltudatos rendelkezései előnyösen hatnak . . . A rádió Veesenmayer követ jelentése szerint teljesen kielégítő . . .”⁶¹ Erősödött a német nyomás a magyar propagandaszervek uralmára, és saját eszközök bevetését sürgették. Figyelmen kívül hagyva a szovjet hadsereg közeledését, az ellenállási és partizánharc erősödését a Balkánon és a megszállt rendszerek növekvő nehézségeit, még nagy terveket is fontolgattak. Görögország katonai parancsnoka, Helm Speidel, a légierő tábornoka, 1944. május 6-án ezt írta Göbbelsnek: „Nagyszabású német–görög kulturális cserét tervezünk, melynek középpontjába egy német színházat kívánok helyezni Athénben”.⁶² A Propagandaminisztériumban azonban nem titkolták el, hogy az időpont „rendkívül alkalmatlan” az ilyen tervekre.⁶³ Az OKW-nak le kellett ezt állítania. Emellett a Külügyminisztériumnak is az volt a véleménye, hogy a kulturális propaganda útján „a külföldön reklámozni kell Németországot és ezzel további köröket kell bevonni a politikai befolyásolásba”. Befátják, hogy a háborús helyzetben „közvetlen politikai hatást” nem lehet elérni, de a kulturális propaganda „fontos támpontokat fog szolgáltatni”, hogy „intenzívebbé tehessek a külföld befolyásolását, és szélesebb körökre terjeszthessük ki”. Mindenesetre nem arról van szó, vélték a Külügyminisztériumban, hogy „híveket és tisztelőket szerezzenek a német kulturális életnek, hanem politikailag kell felvilágosítóan hatni”.⁶⁴

Ezeket a szárnyaló terveket, pl. egy athéni német színház felépítéséről és átfogó kulturális propagandáról, kapcsolatba kell hozni a tényleges viszonyokkal. A Propagandaminisztériumban azon munkálkodtak, hogy kidolgozzák „Európa szociálpolitikai újrendezésének programját”, mely a „Német Munkafront Munkatudományi Intézetének” 1944 márciusi, Bad Salzbrunn-i tanácskozásain alapult. A hitlerfasizmus szociáldemagóg tézisei, köztük egy jövődől „szocialista rend” ígérete, a „népek közösségének”, a „népegészség” „ápolásának”, az életszínvonal emelésének frázisai és mások a korábbinál még nagyobb hangot kaptak az európai népek felé irányuló propagandakampányban. Hetekig tartó tervezések és átdolgozások után Göbbels úgy döntött, hogy ezeket a téziseket nem a külföldre szóló propaganda keretében kell terjeszteni.⁶⁵ A demagóg elképzelések és az emberek valódi élete a megszállt területeken túl messzire kerültek egymástól, úgyhogy az eredetileg tervezettnél csak csekélyebb mértékben propagálták a náci rádió idegennyelvű adásaiban, a „Sznágnál” magazinban és más tömegkommunikációs eszközökben. Mi volt a helyzet valóban, ellentétben a kulturális propaganda kiterjesztésére tett javaslatokkal, arról a „Deutsche Nachrichten in Griechenland” helyettes főszerkesztője egy visszaemlékező levelében az elmúlt évekről, így írt: „Az időtől függő nehézségek miatt, már a szállítótér tartalékolása miatt is, sajnos, csak nagyon csekély volt a jelentős német

⁶¹Id. W. A. Bölcke: Die Macht des Radios. 351. alapján. Vö. még *Rochus Door: Wesen und Besonderheiten des faschistischen deutschen Besatzungsregimes in Ungarn*. In: *Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Länder Europas*. 15/2. k. Berlin, 1971. 49; továbbá: *Ungarn im zweiten Weltkrieg*. Hrsg. von Karl Obermann und Gustav Seeber. Berlin, 1978.

⁶²ZStA Potsdam, RMVuP, Nr. 520, B. 377; Speidel tábornok írása Göbbelshez 1944. V. 6-án.

⁶³Uo. B1. 378 és 379; a Propagandaminisztérium munkatársainak állásfoglalása Speidel írásához, 1944. VI. 17. és 27.

⁶⁴PA Bonn, AA, II g Belföldi Oszt., iratok az üzletmenet tárgyában. Alapvető kérdések 1940–1945; feljegyzés a Külügyminisztérium struktúrájáról, készítette Emil von Rintelen, 1944. IX. 30.

⁶⁵BA Koblenz, R 55/627; a Bad Salzbrunn-i ülés zárójegyzőkönyve, valamint a Propagandaminisztérium munkatársainak állásfoglalásai 1944. V. 27-én, és VI. 9-én és 22-én.

művészek bevetése.” Egy másik, a Propagandaminisztériumhoz intézett levélben a szerkesztőségi munkáról a következőket közölte: „Már csak hárman vagyunk birodalmi német férfiak . . . és annyira be vagyunk fogva, hogy gyakran csodaszámba megy, hogy az újság naponta megőrzi reprezentatív arculatát.”⁶⁶ Egyik heti jelentésében a délkeleti propagandaosztály ezt jelentette Berlinbe: „Röpcédulaosztás a szokásos módon . . . A jelentésben tárgyalt héten készítettek és terjesztettek: 2 380 999 röpcédulát, 50 000 brosúrát, 30 000 plakátot, 10 000 faliújságot, 1650 nyomtatott fotót, 580 képet, 10 képtablót, 1 híradót. Egy újság, a »Der kleine Bote« kiadása. Ez azt a feladatot vállalta, hogy a bolsevik veszélyre különösen a német kisebbségi körök figyelmét felhívja.” A propaganda hatásáról csak közvetett és nagyon tömör formában beszéltek: „Görögországban erős a kommunista propaganda” és széles körök „nyugtalanága” Jugoszláviában.⁶⁷ De még megpróbálták kiszélesíteni a propagandát. A belgrádi rövidhullámú adó 1944 júliusában megkezdte egy „bolgár katonaoára” sugárzását, és a délkeleti propagandaosztály jelentette: „Ezzel idejében megteremtették Bulgária propagandisztikus megragadásának alapját . . .” Bővítették a szerb nyelvű adásokat is és a Délkelet-Európa német kisebbségeinek szánt programokat. Athénben 1944. július 16-án az „Athen”- és „Mittelmeer”-adók mellett még egy harmadik is megkezdte működését, „Kolibri-katonaadó” néven, és a csapatok gondozásán kívül görög nyelven is sugárzott. Emellett még mindig működött a szaloniki adó, Albániában megkezdtek a rádióadásokat albán és német nyelven, a tiranai és pristinai adókon keresztül, a horvát nyelvű propagandát zágrábi, Banja Luka-i, dubrovnikai, szarajevói adókon és az Adria (Cervia) adón keresztül.⁶⁸ 1944 júliusa óta két hordozható rádióadó, a „Prinz Eugen harci adó” és a „Dora” az Európa-adók mellett speciális magyar programokat sugárzott. A náci rádió katonapolitikai kommentátora, Kurt Dittmar altábornagy azt mondta egy adásban, hogy az „idő parancsa”, a népek – közöttük Délkelet-Európa népei körében is „antibolsevista áramlatokat és meggyőződéseket” kelteni és ezeket hasznosítani.⁶⁹ Még reménykedtek abban, hogy a balkáni propagandában viszályok szításával sikereket érhetnek el.⁷⁰ Az 1945-ös év kezdetén görög nyelven olyan szövegeket sugároztak, amelyek kapcsolódtak az 1941 tavaszi agresszió idejének felforgató propagandájához: „A nép gyászol, a görög sír. Farkasok, farkasok szagatják a haza húsát. Görögország északi részén albán, szerb és bolgár tigrisek marcangolják szét és nyelik le Görögországunkat. Az ország többi részében a bolsevik halálmadár irtózatossá kiáltásai borzongással és félelemmel töltik meg a túlélők lelkét.”⁷¹ Hasonlóan jártak el a „Prinz Eugen harci adó” és a „Radio Donau” például bolgár, román és magyar adásaik-

⁶⁶ ZStA Potsdam, RMVuP, Nr. 520, B1. 384 és 388; Friedrich W. Herzog írása Rainer Schlösser birodalmi dramaturghoz 1944. VI. 15-én és Theodor Lang főkörmánytanácsoshoz a Propagandaminisztérium Színházosztályán, 1944. VII. 8-án.

⁶⁷ BA Koblenz, R 55/620; heti jelentés az 1944. VI. 26.–VII. 2. közötti időről. Délkeleti Propaganda Osztály, elkészítve 1944. VII. 5-én.

⁶⁸ Uo. R 55/800; július havi jelentés a Wehrmacht délkeleti adócsoportjától, elkészítette a Délkeleti Propaganda Osztály 1944. VIII. 3-án.

⁶⁹ ZStA Potsdam, film Nr. 1859; rádiós előadás „Blick nach Osten und Südosten”. Dittmar főhadnagytól, 1944. X. 10-én.

⁷⁰ BA Koblenz, R 55/608; A propagandatörzs főnöke, „Material für die Propagandisten” Nr. 4, Tárgy: Balkán, 1944, XI. 1-én.

⁷¹ ZStA Potsdam, Auswärtiges Amt, Rundfunkpol. Abt. vorl. Nr. 89, B1. 5; A „Deutsche Europa-Sender” Görög Szerkesztőségének adásszövege, 1945. I. 6-án. Írták 1945. I. 3-án.

ban. A felelős propagandisták azt a felfogást képviselték, hogy bár számbelileg és az adókapacitás alapján alulmaradnak az „ellenséges adókkal” szemben, az a cél, hogy „tüzet szítsunk a Balkánon, amennyiben bomlasztólag hatunk és a megszálló seregeknek (ezen a szovjet hadsereget értették – K. Sch.) nehézségeket okozunk”, és fokozzák a „Délkelet-Európa felé irányuló adások számát és hatékonyságát.”⁷²

A külföldre szóló adásoknak szánt utasításokban, a napi jelszavakban és „nyelvhasználatban” még a háború utolsó hónapjaiban is a szovjetellenes hajsztát, a Balkánon uralkodó „zavaros helyzetet” és a náci politika „jó szándékait” domborították ki mint tematikai súlypontokat.⁷³ Még 1945. május 2-án is talált Löhre vezérezredes dicsérő szavakat arról, hogy „minden propagandisztikus és fegyelmi kényszerítő eszköz latba vetésével” még harcokat usztasa katonák Zágráb mellett, akikkel együtt akartak az amerikai vonalak mögé menekülni.⁷⁴ A „Prinz Eugen harci adó” bomlasztó propagandáját egy hordozható 20 kW-os középhullámú adó segítségével egészen 1945. május 8-án, estig folytatták, utoljára Maria-Pfarrból, a Magas-Tauernből. De az ideológiai diverziós tevékenység hatástalan maradt.

Néhány hónappal később Franciaország fővádlóhelyettese, Edgar Faure a fő háborús bűnösök nürnbergi bírósága előtt arról beszélt, hogy a fasiszták megpróbálták a megszállt területeken „megsemmisíteni a szellemi tartalékokat és minden embertől elvenni a világnézetét”. Beszélt e propaganda durvaságáról, színlelő jellegéről és szellemi-művészeti szegénységéről, és rámutatott arra: „De nem szabad elfeledni, hogy a náci propaganda egyrészt minden eszközt felhasznált, még a legdurvábbakat is, de ugyanakkor rejtettebb és gyakran ügyes módszereket is.” Vádbeszéde így folytatódott: „Valóban, eredményeik nagyon jelentéktelenek, különösen, ha figyelembe vesszük a rendelkezésükre álló eszközök hatótávolságát. Az elnyomott népek nem hallgattak a német hírekre és figyelmeztetésekre, hanem csatlakoztak az ellenállási mozgalomhoz.” Aláhúzta, hogy bár csak egy kisebbség mutatkozott késznek a kollaborációra, a náci propaganda azonban kivette a részét a háborús bűnökből. A náci bűnök összességében az egyik eszköz volt, amelynek „sikereiket kellett előkészítenie és fenntartania”, és amelyet a hitlerfasiszták „a totális háború egyik legmegbízhatóbb fegyverének” tekintettek. Figyelmeztetőleg hangsúlyozta: „A nemzetek látható sebeiket számlálják, de a propaganda olyan méreg, amely a szellemi organizmusban terjed, és nem hagy hátra látható nyomokat.”⁷⁵ Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a fasiszta háborús propaganda dicsőítésével még ma is gondoskodnak arról, hogy ez a méreg tovább terjedjen.⁷⁶

⁷² Uo. RMVuP, Nr. 10, Bl. 195; A „Deutsche Europa-Sender” Délkeleti Országcsoportjának közleménye Schaumburg-Lippe hercegnek, 1945. I. 31-én.

⁷³ PA Bonn, AA, Rundfunkpolit. Abt., Nyelvi utasítások a Külföldi Rádió számára, Bd. 6, 1945. I. 1–18. A. Propagandaminisztérium déli konferenciáinak jegyzőkönyvei és nyelvi utasítások.

⁷⁴ ZStA Potsdam, Film Nr. 10 495; A Délkeleti OB távirata Dönitz főtengernagynak. 1945. V. 2-án.

⁷⁵ IMG, 6. k., Nürnberg 1947, p. 619 ff.; Faure vádbeszéde 1946. II. 4-én.

⁷⁶ Vö. ehhez többek között *Georg Schmidt-Scheeder*: Reporter der Hölle. Die Propaganda-Kompanien im 2. Weltkrieg. Erlebnis und Dokumentation, Stuttgart, 1977; *Ortwin Buchbender*: Das tönende Erz. Deutsche Propaganda gegen die Rote Armee im Zweiten Weltkrieg. Stuttgart, 1978. Ide tartoznak még a „dokumentációként” kiállított publikációk a stuttgarter Motorbuch Kiadónál – Robert Hunt, Tom Hartmann, Signal-Fotos. Weltkrieg II in Farbe, és az 5 kötetes „Dokumentation Signal”, a hamburgi Verlag für geschichtliche Dokumentation újranyomott kiadása.